

RECENZIE

Epistemologické zošity I.

Trnavská univerzita, Trnava, 1995, 45 s.

Iba nedávno sa mi dostalo do rúk prvé číslo *Epistemologických zošitov*. Ako píše v predslove editor tohto útleho zväzku Ján Rybár, zborník pozostáva zo štyroch štúdií, pôvodne seminárnych prác z predmetu Vybrané otázky z epistemológie na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v školskom roku 1995/96.

Autorom prvej štúdie - *Epistemológia morálneho myslenia* - je Matúš Porubjak. K téme ho priviedlo jeho vytrvalé úsilie analyzovať problém zla. Tento raz sa pokúša posúdiť, ako sa dá *spojiť skúmanie morálky s experimentálnymi metódami*, pričom čerpá z diela zakladateľa genetickej epistemológie Jeana Piageta *Le jugement moral chez l'enfants* (Morálny úsudok u detí). Väčšia časť práce je venovaná prehľadu Piagetových skúmaní a záverov, ktoré sa týkajú vývoja vzťahu detí k pravidlám hry, vonkajším autoritám, klamstvu, spolupráci a spravodlivosti. Spomína sa polemika Piageta s Durkheimom, ich rozdielne poňatie výchovy a roly učiteľa a pripomínajú sa Piagetove paralely medzi morálnym a logickým vývojom.

Kľúčovou časťou Porubjakovej práce je záver, v ktorom hodnotí Piagetovu pozíciu. *Tak ako sa Erót nedá postihnúť len z jedného hľadiska, nedá sa postihnúť len z jedného hľadiska ani problém morálky či problém zla a dobra. Jednoznačnosť pri chápaní takýchto zložitých skutočností, na ktorých sú nanesené mnohé vrstvy významov, znamená tiež neúplnosť a jednostrannosť. Piagetov prístup je vedecký a spĺňa podmienku jednoznačnosti. Preto musí odhliadať od mnohých skutočností nepatriacich do vedy...* Práca je napísaná hutným, jasným a výstižným štýlom.

Oliver Brezinský prispel do zborníka zaujímavou štúdiou *Pozitívna funkcia omylu*. V úvodnej časti vysvetľuje, čo rozumie pod omylom, pričom rozoberá filozofický a psychologický aspekt tejto témy. Navrhuje pracovnú definíciu omylu: *Omyl je tvrdenie, ktoré nevedomky nepostihuje stav vecí a ktoré vzniká pôsobením psychologických, logických a sociálno-historických faktorov*. Nasleduje popis štrbíniek a škár, ktorými omyl preniká do *pevnosti vedy*. Rozdiskutováva jednotlivé faktory, ktoré môžu omyl spôsobovať. Práve v tejto časti autor čitateľa zrejme na viacerých miestach prekvapí. (Napríklad pri interpretácii Ptolemaiovej teórie ako omylu. Ale veď Ptolemaiova teória popisovala pozorovania veľmi dobre!) Je načrtnutý problém chápania omylu pri zmenách paradigiem. (*V určitej paradigme môže byť daný fakt všeobecne bez pochybností prijímaný, pričom po zmene paradigmy je odhalený ako do očí bijúci nezmysel.*) V ďalšej časti autor formuluje základné tvrdenie svojej práce (*Jestvuje teda dôvod domnievať sa, že za určitých, no pritom vôbec nie výnimočných podmienok, môže i omyl fungovať ako činiteľ s pozitívnou hodnotou.*), s ktorým sa možno stotožniť. Na záver uvádza pekný príklad z biológie: *V každej generácii vzniká v populácii veľké množstvo génových mutácií a preskupení*

chromozómov... Ak sa ale naopak ukáže, že nejaká mutácia je výhodnejšia ako bežná, "normálna" alela, obvykle sa v priebehu generácie rozšíri po celej populácii... Netreba vari pripomínať, že mutáciu možno považovať za omyl. (Hoci tu sa zrejme nejedná o omyl v takom zmysle, ako ho autor vymedzuje na začiatku práce.)

Za vrchol zborníka pokladám prácu Radoslava Glozneka *Čo je evidentné?* Autora k tejto téme priviedlo štúdium Aristotelovej Fyziky. V úvodnej, pomerne stručnej časti sa zaoberá Husserlovým a Descartovým pojmom evidencie. Ťažiskom je však druhá časť, v ktorej vychádza z názorov Paula Feyerabenda rozpracovaných v diele *Farewell to reason*. Kriticky tu prehodnocuje chápanie rozumnosti (*To, čo považujeme za rozumné alebo pravdivé, veľmi závisí od spôsobu života, od komunity alebo od spoločnosti v ktorej žijeme, alebo sme sa rozhodli žiť.*) To, čo jedna spoločnosť chápe ako rozumné, sa môže inej javiť ako nerozumné. O tom, čo je rozumné, sa vedú mnohé spory, ale *napätie, ktoré zostáva v týchto diskusiách, nie je napätím medzi pravdivosťou rozhodnutia, medzi tým, či je rozhodnutie správne, alebo nesprávne, dobré alebo zlé, ale je napätím medzi osobnými hodnotami, ktoré účastníci zastávajú.* Sú rozdiskutované pomerne radikálne Feyerabendove názory na vedu (*Väčšina víťazstiev vedeckých praktík nebola uskutočnená systematickým prieskumom, ale komickým dôkazom, ktorý súvisel so sociálnym vývojom, politickými ťahmi, alebo použitím sily.*), na pravdu a realitu (*Súdiť, že pravda a realita sú jednoznačné a vyjavujú sa sami zo seba, je nesprávne, pretože proces odhaľovania pravdy bol často spojený so subjektívnymi a praktickými snaženiami...*). Spomínajú sa tézy Feyerabendovho epistemologického relativizmu (*...dôvody, pre ktoré má byť poznanie "objektívne", môžu byť skutočne objektívne, ale s obmedzenou platnosťou, pretože platia iba pre tých, ktorí sa rozhodli ich reflektovať.*) i jeho propagáciu relativizmu v praxi (*Praktický relativizmus môže významne prispieť k tomu, čo Erich Fromm nazýva procesom vytvorenia mieruplného a zmysluplného sveta.*).

V záverečnej časti príspevku je rozdiskutovaný Eliadeho pojem "sacrum" ako opozície voči "rozumnému".

Záverečný príspevok *Gréci, Arabi a kresťania* pochádza z pera Jany Škorňovej. Autorka sa zaoberá problematikou sprostredkovania filozofického a vedeckého dedičstva antiky. Mnoho nám známych diel z tohto obdobia sme nezískali priamo, ale sprostredkovane cez arabskú kultúrnu oblasť. Práca rozoberá historickú a ideovú klímu, ktorá sprevádzala vznik kresťanstva a islamu, popisuje priebeh konfrontácie týchto veľkých náboženstiev s antickým dedičstvom. Dozvieme sa veľa o spôsobe jeho uchovávaní v islamskom svete, a aj o kontaktoch medzi islamským svetom a kresťanskou Európou.

Práca je napísaná zaujímavým štýlom. Pozostáva z niekoľkých blokov, v ktorých sa uvádza veľké množstvo faktografického materiálu. (S jednou otázkou: Je preklad Nemesia, ktorý urobil Gregor z Nyssy, skutočne datovaný do 11. storočia?) Bloky sú pospájané autorkinými komentármi, ktoré sú dosť razantné. (*Pád antického sveta je pre nás predovšetkým poučením, že dokonalá racionalita vedie vždy k deštrukcii.*) Objavuje sa tu nový problém, problém vzťahu medzi racionalitou (ratio) a vierou

(fideo). Antika sa chápe ako príliš jednostranne zameraná, preracionalizovaná. Oproti nej je svet nastupujúceho kresťanstva niečím diametrálne odlišným. (...*nastupujúce kresťanské učenie je odlišné. Oproti ratiu stavia fideo.*) To vysvetľuje aj nezáujem kresťanského sveta o svet antický. (*Prečo je arabská kultúra takým významným sprostredkovateľom gréckeho dedičstva (významnejším než kresťanská kultúra)? ...myslím si, že kresťania to nepotrebovali. ...Začali stavať nový svet a ten bol v základoch daný evanjeliami.*) Stratená harmónia sa objavuje až vo vrcholnej scholastike v učení Tomáša Akvinského. *Sv. Tomáš vnáša komunikáciu medzi kresťanmi, mohamedánmi či pohanmi, alebo, lepšie povedané zavádza spojenie medzi tým, čomu veríme (fideo) a tým, čo vieme.*

V závere svojej recenzie by som chcel vyjadriť uznanie všetkým autorom i zostavovateľovi zborníka. Ich práca ďaleko prekročila rámec bežných študijných, či pedagogických povinností. Podarilo sa im zostaviť profesionálne pôsobiace, zaujímavé a čitateľsky pútavé dielko. Dúfam, že ďalšie čísla *Epistemologických zošitov* na seba nedajú dlho čakať.

Juraj Bracinik

František MIHINA: Racionalita.

K náčrtu genealógie, modelov a problémov.
Mana Con, Prešov 1997, 168 s.

Autor monografie nie je našim čitateľom a záujemcom o filozofiu, najmä históriu filozofie a filozofiu vedy, neznámy. Myslíme si však, že jeho najnovšia práca môže výrazne doplniť náš obraz o autorových schopnostiach nastoliť, riešiť a vyložiť zložité filozofické otázky kriticky a príťažlivo. Autor sám hovorí, že jeho práca predstavuje "súbor štúdií venovaných reflexii fenoménu, ktorého kultúrogná funkčnosť v rámci formovania euroamerickej civilizácie je predmetom viacerých interdisciplinárnych skúmaní". Problém racionality je skutočne predmetom interdisciplinárneho skúmania. Výskum tohto problému generuje zároveň množstvo alternatívnych stanovísk a nových problémov.

Aj keď autor hovorí, že ide o súbor článkov, možno súhlasiť s tým, že tento súbor tvorí monografiu. Štúdie tvoria fakticky kapitoly celku, ktorý je vnútorne obsahovo integrovaný problémom racionality. Samotný výklad problémov racionality v kontexte súčasnej civilizácie je vecný a kritický so snahou vyhnúť sa pri výklade funkcií racionality v modernej spoločnosti krajnostiam a neodôvodnenej deštrukcii. Ide mu o hľadanie takej optiky, ktorá by nám umožnila hlbšie vidieť zdroje súčasného civilizačného bytia (s. 11).

Práca okrem úvodu zahŕňa desať kapitol. V každej z nich autor poskytuje čitateľovi určitý nový pohľad na fenomén racionality, postihuje jej mnohotvárne aspekty. Jedným z jeho cieľov je postihnúť zmeny v chápaní racionality a príbuzných pojmov a poukázať na hranice racionality a tiež možnosti formovať nové chápanie racionality